

Erik Jan Zürcher,
Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 1.baskı ,
İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, 523 s.

* * *

THE HISTORY OF MODERNIZİNG TURKEY

Erdal AYDOĞAN*

Erik Jan Zürcher, yakın dönem Türkiye Tarihi çalışsan değerli Türkologlardandır. Daha çok Türkiye'deki siyasal gelişmeler ve siyasal partiler hakkındaki yaptığı çalışmaları¹ tanıdığımız Zürcher 'nin orijinal ismi **Turkey, A Modern History** olan bu çalışmasını, Mete Tunca'yın büyük katkılarıyla İletişim Yayıncılık Türk okurlarıyla buluşturdu. Bu çalışması; Avrupa'da meydana gelen büyük medeniyet hamlelerinin de etkisiyle Osmanlı Devleti'nin dolayısıyla yakın dönem Türkiye Tarihi'nin, 1800'lerden bu yana yaşadığı modernleşme sürecini incelediği monografi türü bir çalışmadır. Bu eser Avrupa'da ve ABD'de bir çok üniversitede ders kitabı olarak okutulmaktadır. Zürcher, yazdığı eserleriyle Türk Modernleşme sürecini eleştirel bir boyutla ve derinlikle ele almıştır.

523 sayfalık bu eser; önsöz, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. 19.yüzyılda vukubulan gelişmeler bu kitabın birinci bölümünde ele alınmıştır. Bu gelişmeleri 19.yüzyıl Osmanlı Tarihi'nde bir dönüm noktası olarak değerlendiren Zürcher bu bölümünde "Modernleşme süreci olarak başlangıç noktası neresi olacak? Sorusuna cevabı aramakta ve alışlagelmiş şekliyle Fransız Devriminden yola çıkmayı tercih etmiştir..

Avrupa'da merkantilizmin kapitalizme dönüşme olgusuna paralel olarak Napoleon savaşları ve Viyana Kongresi'nin Osmanlı Devleti üzerindeki derin etkisiyle milliyetçiliğin ve liberalizmin etkileri Yakın Doğu'ya bu vesilelerle ulaştığına dikkatleri çeken Zürcher, Osmanlı Devleti'nde bu dönem Balkan eyaletlerinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesinin ve milliyetçilik hareketlerinin buralarda daha erken taraftar bulmasına sebcbiyet verdiğini önemle vurgulamaktadır.

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

¹ Zürcher'nin daha önce Türkçeye kazandırılan çalışmaları şunlardır: *The Unionist Factor 1905-1926* (E.J. Brill, 1983, Türkçesi: *Milli Mücadelede İttihatçılık* Bağlam Yayınları, 1987)- *The Progressive Party 1924-1925* (E.J. Brill, 1991, Türkçesi: *Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası*, Bağlam Yayınları, 1992).

1830'lardan 1870'lere kadar uluslar arası açıdan İngiltere'nin ekonomik ve siyasal hegemonyasını kurduğuna dikkat çeken Zürcher, bu dönemin Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini ise şöyle anlatmaktadır:

“1838'de Türk-İngiliz serbest ticaret antlaşmasının dayatılması ve Osmanlı Devleti'nin hızla borç batağına girmesi; Devletin bekası İngiliz ve Fransız denge politikasıyla orantılı olması; Kavalalı İsyanı'nın ülkeyi zor durumda bırakması; 1839 Tanzimat Fermanı'yla başlayarak hukuk, eğitim, maliye alanlarında ve devlet kurumlarında devam eden, geniş kapsamlı olan ıslahatlar bürokrasinin iktidar koltuğuna oturması, Osmanlı'da meşrutî hareketlerin başlaması, Hıristiyanlara verilen haklardan dolayı Müslüman tepkisinin başlamasıdır.

1870'lerin ortalarından 1908 Meşrutiyet Dönemi'ne kadar olan dönemde de ekonomik büyüme çok yavaştı, en azından yüzyılın sonuna kadar. Ama İmparatorluğa yapılan ilk ciddi dolaysız yabancı yatırımlar da bu dönemde gerçekleşti. Bu dönemde idari ve teknik reformlar sürmüş önce milliyetçi ve liberal ideolojiler, imparatorluğun İslami mirasına yeni bir yön vermişti. Saray, yeniden bürokrasinin yerini almıştı. Bu dönemde birliğini henüz tamamlamış Almanya ve İngiltere'nin devletten ayrıcalıklar kapma mücadelesi içinde oldukları görülmektedir. Avrupa'da vücut bulan Jön Türkler yeni bir muhalefet ortaya koymaya başlamışlardı.”

Kitabın ikinci bölümü;“Türk Tarihi'nde Jön Türk Dönemi,1908-1950” diye adlandırılmış Jön Türkler'in girişimleri ve yapıklarını konu edinmiştir.Burada dikkat çeken tarafı Jön Türk Dönemini 1950'lere kadar getirmesidir.Zürcher ,bu tezini Jön Türklerin modern eğitim görmüş bürokrat ve subaylardan oluşmasına, devleti ve toplu milliyetçi düşüncelere göre modernleştirmek ve güçlendirmek istemişlerine ve bu yapının; 1908-1950 yıllarını kapsıyor olmasına, imparatorluğun 1918'de dağılmasına ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmuş olmasına rağmen, siyaset ve ideolojik ve ekonomik açıdan çok fazla bir devamlılık olduğu inancını dayandırmaktadır. Zürcher , Jön Türklerin önce İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetiminde (1908'den 1918'e kadar) sonra da Kemalist hareketler ve onun yerini alan Cumhuriyet Halk Fırkası yönetimi zamanında iktidara gelebildiğini her iki dönemde de etkili bir tek parti sisteminin, siyasal, ekonomik ve kültürel milliyetçiliğin ve modernleştirmeye ve laikleştirmeye yönelik reformların bir arada bulunduğu otoriter bir baskı aşamasıyla gerçekleştirilmek istendiği tesbitini yapması oldukça dikkat çekicidir.

Kitabın “Huzursuz Bir Demokrasi” başlıklı üçüncü bölümü, 1950'den 1990'lara kadar olan kadar uzun bir süreci kapsamaktadır. Yine Zürcher bu dönemi ,her iki tek parti dönemine nisbetle daha demokratik , çoğulcu olduğunu ve çok partili bir döneme geçiş çalışmalarının başladığı bir dönem olarak kabul etmektedir . Aynı zamanda Türkiye'de 1960-1971-1980'deki üç askeri darbeyle kesintiye uğramış bir demokratikleşme süreci yaşadığını ve 1960'ların sonlarından itibaren Türk Parlamenti demokrasisinin sürekli olarak solun ve sağın saldırısı altında kaldığını ifade etmektedir. Zürcher ,kitabın bu bölümün de ;

Türkiye'nin 1950-1960 yılları arasında dünya ile bütünleşme çabalarıyla birlikte önceki yönetimlerin aksine dini değerleri müsamahalı Demokrat Parti dönemi yaşadığını,1960-1980 yılları arasında ise bir çok farklı ideolojilerin savunulduğu partileşme çabalarıyla İkinci Türkiye Cumhuriyeti döneminin yaşandığını ifade etmektedir.Ülkede yaşanan askeri darbeler yüzünden ordunun siyasete müdahalesine ve bunun sonucunda

yapılan anayasalara eleştirel bir bakış getirmektedir .Ekonomik açıdan da bu dönemde, ithal ve montaj sanayinin kurulduğu ve sendikal hakların tartışıldığı olumlu gelişmeler olarak görmektedir.

Ülkenin askeri darbeler yaşamasına rağmen demokratikleşme çabalarını sürdürdüğünü ve doğusu ve batısıyla dünya ile entegrasyon yaşamasının Türkiye için hayati önem taşıdığını , ordunun idareye karışmasının ve 1982 anayasasından kaynaklanan bir çok problemin var olduğunu buna rağmen ülkede demokratikleşmelerin olduğunu bu süreçte de ANAP 'ın rolünü önemsemektedir. Ayrıca uluslar arası ilişkilerinde ABD'yle yakın ilişkilerinin de önem taşıdığı belirtmektedir

Zürcher'in 1990'lara kadar Türkiye'yi incelediği bu monografisinde kaynak olarak kullandığı ilgili hatıraları da ek olarak vermiş ve geniş bir kaynak tanıtımı yapmıştır. Çalışmanın son bölümünde de Türkiye'nin çağdaş tarihi üzerine yazılan eserlerin dökümünü vermiştir. Bu çerçevede en çok kullandığı eserler arasında; Jön Türk Dönemi (1908-1950) için Faroz Ahmad'ın İttihat ve Terakki, İttihatçılıktan Kcmalizme, Sina Akşin'in Jön Türkler ve İttihat Terakki, 31 Mart Olayı, Hikmet Bayur'un Türk İnkılâp Tarihi, Zafer Toprak'ın Milli İktisat... vs. sayılabilir

Yine yazar çalışmasına, Türk modernleşmesinin başlangıcından 1990'lara varıncaya kadar, bu sürecin direkt ve dolaylı olarak içinde olmuş ve dışardan ideoloğunu yapmış, siyasi, askeri, edebi.önem haiz şahsiyetlerin biyografilerini vermiştir. Bu son bölümde biyografilerini verdiği şahsiyetlerden bazıları şunlardır;, Abdülhamit II, Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Rıza Bey, Dr. Abdullah Cevdet , Ziya Gökalp, Enver Paşa, Tekin Alp ,Fethi Bey, Kara Vasıf, Recep Peker, Nihat Absız, Adnan Menderes ,Cemal Gürsel, Osman Bölükbaşı ,Hacı Osman Sabancı, Necmettin Erbakan, Erdal İnönü, , Turgut Özal..vs

Yazar Metodoloji olarak da modern tarihten ne anladığı sorusunu sorarak şöyle cevap vermektedir: Modernleşme kavramından haberdar olan tarihçiler, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'deki gelişmeleri bir kere harekete geçti mi dur durak bilmeden ve geriye dönülmez şekilde ilerleyecek olan akılcı bir batı sisteminin etkisinde kalmış insanlar ile ilerlemenin yoluna çıkan gelenekçiler ve gericiler arasındaki bir mücadele olarak görmektedirler. Onların çalışmaları ideolojik ve siyasal dönüşümler söz konusu olduğunda kimi yazar aydınlatıcı olmuştur, altra yatan Batının üstünlüğü öncü tatsız olsa bile. Kuramsal açıdan bu kitap eklektiktir ve kasıtlı olarak öyledir. Bu tür bir akademik ders kitabı, gerçek araştırma sonuçlarına ilişkin en son yöntemleri, bilgileri göstermeli, ama akademisyenler tarafından bu sonuçların elde edilmesinde kullanılan ve tarihçinin nelerin olup bittiğine anlatma girişiminde araç olmaktan başka bir şey ifade etmeyen kuramsal modellerin geçmişe ilişkin kendi yorumuyla dar kalıpların içine sokmasına izin verilmemeli diye düşünüyorum.

Yazar bu düşüncesiyle, yazdığı kitabını modern tarih olarak vurgulamaktadır. Siyasal ve idolojik gelişmeler kadar sosyo-ekonomik gelişmelere de ağırlık verilmiştir. İl atılmamış tek alan olarak sanat alanı kalmıştır. Bunun sebebini yazar büyük bir itirafla, kendini bu sahada yeterli görmeyişine bağlamaktadır. Kitap her yönüyle başarılı bir eserdir. Ve eser kitabın dizin bölümüyle sona ermektedir.

Netice itibariyle Zürcher'in bu eseri bir çok açıdan başarılı ,yeterli ve doyurucudur. Özellikle yakın dönem siyasi tarih çalışan akademisyenlerin ve tarih severlerin okumasını tavsiye edebiliriz!!!